УДК 336.71

Балянт Г., Іолтуховський В.

ВПЛИВ ФІНАНСОВОЇ НЕСТАБІЛЬНОСТІ НА КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ БАНКІВ У ПРОЦЕСІ ВЗАЄМОДІЇ З РЕАЛЬНИМ СЕКТОРОМ ЕКОНОМІКИ

Визначено основні тенденції розвитку співпраці фінансового й реального секторів економіки України під впливом світової фінансово-економічної кризи. Проаналізовано сучасну модель кредитування, яка склалась в Україні, та обґрунтовано практичні рекомендації щодо стимулювання кредитно-інвестиційної діяльності банків.

Ключові слова: *фінансова нестабільність, кредитно-інвестиційна діяльність.*

Фінансова нестабільність, що потенційно загрожує як іноземним, так і вітчизняним суб'єктам господарювання та поступово проявляється в економіці України, потребує пильного спостереження й аналізу з метою напрацювання механізмів забезпечення відновлення економічного зростання через нормалізацію функціонування як окремих секторів, так і економічної системи в цілому. Саме активізація кредитно-інвестиційних процесів у період розвитку економічних кризових явищ є необхідною складовою економічних вимог, котра покликана забезпечити подальші реальні зрушення в економічній структурі суспільства, що дасть змогу підвищити рівень вітчизняної продукції та її конкурентоспроможність на світовому ринку.

Зважаючи на поступове посилення фінансової нестабільності дедалі більшої актуальності та необхідності набуває дослідження впливу економічних кризових явищ на відносини фінансового та реального секторів економіки України.

Розв'язання проблем, пов'язаних із удосконаленням співпраці банків України та підприємств реального сектору економіки, відображені в публікаціях вітчизняних учених: О. Дзюблюка, У. Дрьомова, Н. Шелудько, С. Леонова, Б. Луціва, Т. Стечишин, В. Прядко, Н. Островського, О. Воробйова, І. Бланка, Д. Гладких, Б. Губського, А. Мороза, Л. Нейкова, А. Пересади, М. Савлука, а також зарубіжних науковців: М. Бірмана, О. Буреніна

на, Є. Жукова, В. Колеснікова, Я. Міркіна, В. Торкановського, А. Фельдмана та ін. Проте саме проблематика впливу сучасної світової фінансово-економічної кризи на відносини фінансового та реального секторів економіки займає порівняно незначне місце у дослідженнях та потребує подальшого ґрунтовнішого аналізу.

Метою дослідження є обґрунтування основних тенденцій розвитку співпраці фінансового та реального секторів економіки України, з'ясування сучасного виду моделі кредитування в країні та висвітлення шляхів активізації ефективного кредитного процесу для досягнення стабілізації стану економіки і забезпечення подальшого макроекономічного зростання.

Для досягнення наміченої мети необхідно вирішити такі завдання:

- ✓ проаналізувати кредитну діяльність вітчизняних банківських установ;
- ✓ виявити проблеми співпраці банків України з підприємствами реального сектору економіки;
- ✓ висвітлити практику зарубіжних країн щодо стимулювання кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ і запропонувати можливі шляхи її застосування у вітчизняній банківській сфері;
- ✓ на підставі проведеного дослідження сформулювати пропозиції щодо напрямів активізації ефективної взаємодії вітчизняних банків із підприємствами реального сектору економіки.

Світовий досвід господарювання свідчить про те, що для ефективного розвитку економіки необхідною є активна участь у інвестиційних процесах кредитно-інвестиційних інститутів; зокрема, серед них провідну роль відіграють комерційні банки. Саме вони можуть забезпечити розвиток підприємств у всіх галузях економіки, діяльність яких є необхідною передумовою закріплення ринкових відносин, ефективної реструктуризації виробництва та підвищення якості життя населення [5, 110].

Аналіз кредитної діяльності впродовж періоду економічного спаду свідчить, що банки протягом 2007–2011 рр. зменшили темпи приросту кредитних вкладень із 62,11% у 2008 р. до 10,23% у 2011-му, проте частка кредитування нефінансових корпорацій поступово зростала й за станом на 01. 11. 2011 р. становила 71,3% у загальній сукупності наданих кредитів.

За термінами погашення позички нефінансовим корпораціям відображають позитивну тенденцію у збільшенні частки довготермінового залучення, тобто більше 5 років, і становить 13,8% сукупності, що на 5,1% більше порівняно з 2007 р. Проте донині достатньо великою залишається частка кредитів терміном до 1-го року в розмірі 41,6% загального обсягу, що свідчить про більшу необхідність запозичення коштів для забезпечен-

ня поточної діяльності господарюючих суб'єктів, аніж модернізації чи технічного переозброєння виробництв [4].

Однак, незважаючи на істотне зростання обсягу кредитних вкладень в економіку, їх ціна для потенційних позичальників була і залишається надто високою (середньозважена вартість кредитів у жовтні 2011 р. в національній валюті становила 18,7%, а в іноземній валюті – 8,2%). Хоча різниця між відсотковими ставками за кредитами і депозитами за останні роки дещо й зменшилася, з 2009 р. маржа почала поступово зростати й у 2011 р. досягнула рівня трирічної давності – 8,3%, у той час, коли для країн із розвиненою економікою банківська маржа становить 2–4%.

Експерти відзначають, що основними чинниками, які зумовлюють утримання на високому рівні маржі між депозитними та кредитними ставками комерційних банків в Україні, є високі витрати банків і значні відрахування в резерви через низьку якість кредитного портфеля [7, 26].

Аналіз спрямування кредитних вкладень за видами економічної діяльності впродовж періоду світової фінансової нестабільності демонструє, що банки протягом 2007–2011 рр. зменшували пріоритетність у позиках для сільського господарства (з 6,6% загального обсягу в 2007 р. до 5,9% у 2011 р.), промисловості (з 30,2% загального обсягу в 2007 р. до 26,7% у 2011 р.) та будівництва (з 8,4% загального обсягу в 2007 р. до 7,8% у 2011 р.), водночас надаючи перевагу торгівлі (з 34,7% загального обсягу в 2009 р. до 36,1% у 2011 р.) та іншим видам економічної діяльності (з 17,3% загального обсягу в 2007 р. до 23,5% у 2011 р.) [4].

Загальна частка кредитних коштів у інвестиціях, спрямовуваних в основний капітал протягом 2007–2011 рр., була 13–17%, водночас частка власних коштів підприємств та організацій становила 57–64%. Це відображає небажання суб'єктів господарювання через високі процентні ставки отримувати довготермінові кредити. Тому в їхніх інвестиційних проектах переважають власні кошти, а тимчасові фінансові труднощі вони долають за рахунок короткотермінових кредитів.

Висвітлюючи модель кредитування, що нині склалася в Україні, можна стверджувати про її невідповідність стратегічним цілям економічного розвитку держави, оскільки ця модель спрямована на кінцеве споживання та підтримку поточної діяльності господарюючих суб'єктів, а не на ефективну реструктуризацію та модернізацію національного виробництва.

До найактуальніших проблем кредитно-інвестиційної співпраці банківських установ і реального сектору економіки України можна віднести:

- ✓ Високу ціну позикових коштів, що стримує суб'єктів господарювання у залученні фінансових ресурсів на довготерміновій основі.
- ✓ Зниження кредитоспроможності потенційних позичальників. Це пов'язано зі зменшенням номінальних доходів як підприємств,

так і населення, зниженням підприємницької активності через невизначеність економічних перспектив у кризовий період, що послабило фінансові баланси потенційних позичальників.

- ✓ Наявність у банків дохідніших та менш ризикових сеґментів розміщення ресурсів, ніж підприємства реального сектору. Нині такими сеґментами є підприємства зі швидкою оборотністю капіталу (сфера торгівлі й послуг), а також валютний ринок та ринок державних цінних паперів, зокрема, обліґації внутрішньої державної позики (ОВДП).
- ✓ Використання стратегії «виживання» банків, що демонструє домінування у банківській діяльності орієнтації на підтримку значних обсягів ліквідних коштів. Це зумовлено тим, що в умовах нестабільності й невизначеності для багатьох банків першочерговим завданням є виживання. Відплив депозитів на початковому етапі кризи та високий ризик його повторення будь-якого моменту зумовили необхідність утримання банками високої ліквідності для уникнення втрати платоспроможності й забезпечення фінансової стійкості. У результаті, в Україні нині склалася ситуація, коли акумульовану в банківській системі надлишкову ліквідність не спрямовують у кредитні операції, а утримують у високоліквідній формі, зокрема на коррахунках банків та в депозитних сертифікатах Національного банку.
- ✓ Незахищеність прав банків-кредиторів. Недосконалість чинного законодавства та дії вітчизняної судової системи, складність механізмів реалізації господарського права зумовлюють високий ризик неповернення і значні збитки банків при реалізації прав на відшкодування кредитної заборгованості шляхом конвертації заставного майна. На практиці за рахунок застави можна повернути не більше 50% від суми кредитної заборгованості. З огляду на це банки вимагають забезпечення, розмір якого у 2–3 рази перевищує суму кредиту й відсотків за користування ним, закладають у кредитні ставки високу (понад 10%) премію за ризик. Такі умови кредитування роблять фактично недоступними інвестиційні кредити для реального сектору економіки.
- ✓ Недостатній рівень капіталізації банківського сектору. Належний рівень капіталізації банків є необхідною умовою їх спроможності кредитувати реальний сектор відповідно до потреб економічного розвитку незалежно від ймовірних збурень у фінансовому просторі.
- ✓ Слабкість ресурсної бази банківських установ через відсутність грошових коштів для довготермінового кредитування. Низька довіра до банківської системи у кризовий період зумовила долари-

зацію депозитних вкладів та скорочення термінів їх розміщення. Такі зрушення в депозитній базі пов'язані з тим, що через невизначеність та високі девальваційні ризики вкладники надають перевагу короткотерміновим депозитним програмам та депозитам в іноземній валюті. Також суттєве зменшення довготермінового ресурсного потенціалу банків спричинило погіршення доступу до міжнародних ринків капіталу в кризовий період.

- ✓ Проблематика ефективної кредитної політики та недоліки в управлінні банківськими ризиками. В основі прорахунків кредитної політики є:
  - нарощування темпів кредитної активності, незважаючи на поступове зниження платоспроможності позичальників, зростання вартості кредитних ресурсів та зниження вартості заставленого майна.
  - активне використання можливостей залучення кредитів за кордоном без розроблення адекватної моделі ефективного ризик-менеджменту.
  - активізація пропозицій нових кредитних продуктів, у т. ч. валютних, споживчих кредитів, кредитних ліній на різного роду пільгових умовах без оцінки всіх можливих ризиків, що супроводжують відповідні новації.
  - іґнорування макроекономічних факторів банківських ризиків при оцінці кредитоспроможності позичальників, зокрема, зовнішніх факторів впливу світової фінансової кризи, а також особливостей реалізації валютно-курсової політики всередині країни.

Для досягнення у майбутньому високих темпів економічного зростання сьогодні кредитна система має бути переспрямована на інвестиційно-інноваційний напрям розвитку економіки. Забезпечення даного переходу можливе лише шляхом упровадження системи заходів як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях. Доцільним буде розгляд зарубіжної практики стосовно стимулювання банківських установ до активної інвестиційної діяльності та можливості застосування наведених прикладів у вітчизняній банківській системі. Зокрема, на макроекономічному рівні:

1. З метою зменшення витрат банку на дослідження кредито- і платоспроможності потенційних позичальників необхідно стимулювати розвиток централізованого кредитного бюро та реєстру заставного майна при Національному банку України. Зокрема, позитивним є досвід Франції в організації держаного кредитного бюро «Центральне бюро ризиків» при Банку Франції, куди всі кредитні організації мають надавати інформацію про позичальників і видані їм кредити [2].

2. Для збільшення капіталізації банківських установ потрібно з боку державних регулятивних органів стимулювати злиття банківських капіталів (консолідації банків та поширення консорціумного кредитування; запровадження пільг щодо оподаткування прибутку банків у частині, яку спрямовують на поповнення капіталу; сприяння реалізації акцій банків на фондовому ринку шляхом мінімізації формальних процедур і дозволів на здійснення первинної емісії; розширення можливостей та умов використання банками фінансових інструментів субординованого боргу).

3. Створення за участі держави спеціального кредитного фонду на револьверній основі (або державного інвестиційного банку) та чіткої регламентації процедур та механізмів діяльності новоствореної спеціалізованої установи для роботи з проблемними активами. За рахунок коштів, акумульованих на рахунках Центрального банку Німеччини, в 1950 р. було створено спеціальний фонд, який функціонує на револьверній основі й частково розв'язує проблему потреб інвестиційного кредитування підприємств, які функціонують в умовах значного податкового навантаження, нестачі власного капіталу та обмежених можливостей залучення інвестиційних ресурсів через фондовий ринок [3, 268].

4. Необхідними є посилення контролю з боку НБУ за комерційними банками у плані управління ризиками, розроблення чітких процедур санації життєспроможних банків, котрі зазнали проблем унаслідок глобального погіршення ринкової кон'юнктури та є важливими для забезпечення стабільності всієї банківської системи.

5. Для поліпшення інвестиційного клімату в державі потрібно розробити Державну стратегію розвитку інвестиційної діяльності в Україні, важливим складовим елементом якої мають бути заходи щодо стимулювання розвитку інвестиційного кредитування. Світовий економічний досвід доводить неможливість виходу економіки з кризи без державної підтримки розвитку інвестиційного кредитування. При дослідженні значення державної підтримки реалізації програми інвестиційного кредитування цікавий досвід Японії в період швидкого зростання (середина 1950-х – початок 1970-х років), який було зумовлено необхідністю формування нової структури виробництва, створення умов для прибуткового приватного інвестування. Основний акцент було зроблено на кредитування пріоритетних галузей економіки, проранґованих за ступенем важливості в системі пріоритетів кредитування [8, 16].

6. Щоб стимулювати нарощування банками інвестиційної ресурсної бази та зменшити їх уразливість до дотермінових вилучень депозитних коштів, необхідно внести зміни до Цивільного кодексу України, які б унеможливили дотермінове розірвання депозитних договорів, за винятком чітко обумовлених форс-мажорних випадків або запровадити обов'язкове

попереднє повідомлення банку про вилучення коштів із термінових вкладів; формувати систему довготермінових житлових накопичувальних вкладів для придбання нерухомості, що давали б змогу після завершення терміну дії отримати в банку іпотечний кредит на пільгових умовах; застосувати ґарантійні інструменти банками, які використовують короткотермінові пасиви для фінансування довготермінових інвестиційних проектів, що передбачало б дію механізму негайного рефінансування певних стандартизованих за рівнем ризику активів при настанні страхових випадків; сприяння розвитку недержавних форм пенсійного забезпечення та відповідних фондів, які можуть стати потужним джерелом довготермінових банківських ресурсів.

На мікроекономічному рівні:

1. Розширення аналізу кредитоспроможності потенційних позичальників на основі оцінки внутрішніх систем та структури підприємства.

2. Обмеження зростання проблемної заборгованості шляхом переоформлення кредитів із можливою їх реструктуризацією.

3. Розроблення спеціальних електронних обчислювальних машин (програм) для оцінки вартості заставного майна з урахуванням усіх можливих факторів впливу.

4. Впровадження податкового субсидування та пільгування ціни фінансових ресурсів, спрямованих на модернізацію і технічне переозброєння виробництв. У Росії в 1990-х роках за допомогою податків намагалися стимулювати банки активніше виступати у ролі інвесторів реальної економіки. За чинним на той час податковим законодавством було звільнено від оподаткування прибуток, отриманий від наданих кредитів терміном на три і більше років [6, 23].

5. Надати можливість фізичним особам-підприємцям зменшувати суму податку з прибутку на величину виплачених відсотків за кредитами, взятими на потреби виробничого інвестування. Такі заходи успішно практикують у багатьох країнах, зокрема: Бельгії, Німеччині, Греції, Данії, Італії, Канаді, Норвегії, Нідерландах, Фінляндії, Швеції [1, 83].

6. Стимулювати використання системи масових електронних платежів із застосуванням банківських карток для повсякденних розрахунків та оснащення підприємств роздрібної торгівлі і сфери послуг необхідними терміналами.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що модель кредитування, яка склалася в Україні, не відповідає стратегічним цілям економічного розвитку держави, оскільки вона спрямована на кінцеве споживання та підтримку поточної діяльності господарюючих суб'єктів, а не на ефективну реструктуризацію та модернізацію національного виробництва. Аналіз сучасного вітчизняного кредитного процесу засвідчив, що проблемами, які

створюють перешкоди на шляху ефективної співпраці банківських інститутів із підприємствами реального сектору, є: низька капіталізація банківської системи, висока ціна позикових коштів, незахищеність прав банків-кредиторів, слабкість ресурсної бази банківських установ, наявність у банків дохідніших та менш ризикових сеґментів розміщення ресурсів, аніж підприємства реального сектору та інші. Враховуючи зарубіжний досвід, для розв'язання виявлених проблем нами було запропоновано шляхи їх подолання як на макро-, так і на мікроекономічних рівнях.

Отже, впровадження рекомендованих заходів має стати основою активізації кредитування реального сектору економіки і, як наслідок, стимулювання економічного зростання та подолання неґативних наслідків світової фінансово-економічної кризи.

The scientific article is devoted to develop basic trends of cooperation of the financial and real sectors of economy of Ukraine under the influence of the global financial crisis. Shown the current model of lending that developed in Ukraine and proposed practical recommendations on development the banks lending activities

Key words: *financial instability, lending and investment activities.*

Определены основные тенденции развития сотрудничества финансового и реального секторов экономики Украины под влиянием мирового финансово-экономического кризиса. Проанализирована современная модель кредитования, которая сложилась в Украине, и обоснованы практические рекомендации по стимулированию кредитно-инвестиционной деятельности банков.

Ключевые слова: *финансовая нестабильность, кредитно-инвестиционноя деятельность.*

Література

1. Борисов О. Проблемы налогового стимулирования инвестиционной деятельности банков / О. Борисов // Вопросы экономики. – 2005. – № 5. – С. 76–88.
2. Кредитне бюро: проблеми і рішення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.justinian.com.ua/article.php?id=1414
3. Лепак Р. І. Сучасні інструменти активізації інвестиційного кредитування / Р. І. Лепак // Науковий вісник: зб. наук.-техн. праць. – Львів: НЛТУУ. – 2006. – Вип. 16.3. – С. 262–270.
4. Статистичний бюлетень НБУ за жовтень 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/files/stat.pdf
5. Степанова В. О. Інвестиції в основний капітал та їх вплив на економіку України / В. О. Степанова // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. – 2009. – № 2 . – С. 108–113.

6. Тыртышный С. А. Зарубежный опыт налогообложения коммерческих банков / С. А. Тыртышный // Финансы. – 1997. – № 7. – С. 23–25.
7. Шумська С. С. Банківське кредитування в умовах фінансової нестабільності / С. С. Шумська // Економіка і прогнозування. – 2009. – № 3. – С. 18–35.
8. Щукін Л. Створення позитивного іміджу банківської системи в умовах кризи / Л. Щукін // Вісник Національного банку України. – 2009. – № 2. – С. 14–19.